

УДК 94(477.4)“1917/1918”

В. Д. Коцюк

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ “ПРОСВІТ” ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У 1917–1918 рр.

У статті досліджено питання політичної діяльності “Просвіт” Правобережної України у 1917–1918 рр., з’ясовано актуальність та історіографію теми, окреслено мету – з’ясувати на основі комплексного та об’єктивного аналізу різноманітних джерел політичні уподобання просвітницьких організацій. Відзначено вплив лютневої буржуазно-демократичної революції на події в Україні. Піднесення українського руху, антиукраїнська політика Тимчасового уряду та інші фактори викликали інтерес мешканців краю до політичних питань. Констатовано, що у цей час політичну освіту населення частково здобувало завдяки проведенню просвітними зборів, маніфестацій і мітингів. Значна частина матеріалу публікації присвячена видавничій справі “Просвіт” регіону. У своїх виданнях товариства, крім культурно-освітніх аспектів, висвітлювали й політичні питання. Особлива увага приділена участі населенню у виборах. Зі змісту статті стає зрозумілим, що падіння самодержавства викликало появу на теренах України багатьох політичних партій, які розпочали боротьбу за вплив саме на просвітницькі організації як низові народні осередки. Досліджено характер взаємодії “Просвіт” Правобережної України з Українським Національним Союзом та іншими політичними партіями в умовах Гетьманату П. Скоропадського.

Ключові слова: “Просвіта”, Правобережна Україна, політична діяльність, політична партія, товариство, просвітня.

Україна взяла курс на реформування усіх царин суспільного життя. Відбувається процес відродження державності, демократизації суспільства, здійснення соціально-економічних і політичних трансформацій, національно-культурного ренесансу. Із здобуттям Україною незалежності виникла реальна можливість відтворити історичну правду про сфальсифіковані, замовчувані події. До них можна віднести діяльність культурно-освітніх товариств “Просвіта”, зокрема досить вагомим є дослідження окремих аспектів цієї діяльності – політичного, економічного, соціального, релігійного, військового тощо.

Просвітницька тематика набуває особливого інтересу, тому досвід “Просвіт” у культурно-освітній царині чималий. Використовуючи його, можна уникнути багатьох помилок реформування культури і освіти у сучасних умовах.

Актуальність теми дослідження визначається також необхідністю ґрунтовного й комплексного вивчення процесу становлення і діяльності просвітницьких товариств, у тому числі сільських. Виконуючи функції первинних осередків, вони заклали основу культурно-просвітницького руху в регіоні. Вивчення специфіки політичної діяльності “Просвіт” на селі дозволить встановити, наскільки помітним був їх внесок у процес національно-культурного відродження української нації.

В історіографії існує значна кількість наукових праць, присвячених діяльності “Просвіт”. Це роботи А. Середяк [1], О.В. Лисенка [2], Л.І. Євселевського і С.Я. Фарини [3], О.М. Германа [4], Г.Г. Кучерова [5], Т.С. Осташко [6], О.В. Малюти [7], В.С. Лозового [8], В.А. Нестеренка [9], А.І. Машталіра [10], Б.С. Кришчука [11] та інших. Зазначені науковці досліджували переважно великі міські просвітницькі осередки: губернські та повітові. При цьому історики спираються на раніше не доступні архівні матеріали, історичні документи, спогади очевидців подій. У працях зазначених учених доволі об’єктивно висвітлені питання про становлення, розвиток, форми діяльності просвітницьких товариств, їхню роль в українському національно-культурницькому русі, значення “Просвіт” у період Української національно-демократичної революції (1917–1921 рр.). Проте головний акцент зроблено на вивченні переважно культурно-освітнього сегменту діяльності великих просвітницьких осередків (в Києві, Кам’янці-Подільському, Вінниці, Житомирі, Катеринославі тощо). Це і зрозуміло, адже більшість відомих архівних матеріалів, історичних документів дають нам інформацію саме про такі “Просвіти”. Частково питанню політичної діяльності просвітницьких осередків присвячені роботи С.Я. Фарини [12], С.А. Масюк [13], О.М. Цапка [14], Л.І. Бадєєвої [15] та ін. Що ж стосується дослідження політичної діяльності регіональних товариств Правобережної України, то їх недостатньо. Отже, метою публікації є з’ясування на основі комплексного та об’єктивного аналізу різноманітних джерел політичних уподобань місцевих просвітницьких організацій у 1917–1918 роках.

У лютому 1917 р. в Росії відбулася буржуазно-демократична революція, внаслідок якої було скинуто самодержавний режим. Суспільно-політичне становище докорінно змінилося. Влада в державі перейшла до Тимчасового уряду. Ці події сприяли активізації визвольних процесів у всій колишній імперії, в тому числі й в Україні. Виникла можливість самовизначення та відродження її державності. У березні була утворена Центральна Рада, покликана стати органом тимчасового державного правління. Активізація національного руху призвела до змін у культурно-освітній галузі. У цей час з’явилися товариства “Просвіта”, головним завданням яких мало бути поширення освіти і культури серед народних мас.

У 1917 р. майже всі “Просвіти” починали свою діяльність, не маючи у своєму розпорядженні матеріальної бази: приміщень, кадрів, коштів, матеріально-технічного забезпечення тощо. З огляду на те, що 80 % населення Правобережної України було неписьменним, одним із головних напрямків діяльності “Просвіт” стало відкриття власних книгозбірень або бібліотек-читалень і придбання літератури, тим більше, що це не вимагало значних фінансових витрат. Варто поставити доречне питання: чи могли товариства за

таких обставин вести політичну діяльність? Із цього приводу часопис "Нова Рада" у рубриці "Вісті з краю" зазначав, що "неполітичний напрямок діяльності "Просвіт" давав змогу гуртуватися коло них усім громадянам без огляду на класовий поділ та партійні переконання" [16, с. 3]. Крім того, за створенням у 1917 р. статуту першорядне завдання товариств полягало у допомозі "просвіті українського народу, розвитку української національної культури і через об'єднання людей надати можливість найкраще використовувати свій вільний час, одержати освіту і розумну розвагу" [3, с. 87]. Тобто про політичну діяльність осередків у цей час мова взагалі не йшла. Українська дослідниця С.О. Масюк наголошувала на тому, що захоплення політичними питаннями було притаманне лише "Просвітам" Катеринославщини, Харківщини, Херсонщини – тих губерній, які не увійшли до складу автономної України [13, с. 125].

З іншого боку, піднесення українського руху, антиукраїнська політика Тимчасового уряду та інші фактори викликали інтерес всього населення краю до політичних питань. Через те, що навіть освіченим важко було зрозуміти написане у часописах та книжках, важливого значення набувало усне слово. Тому просвітяни проводили бесіди, організовували лекції, читали реферати тощо. Ці заходи відбувалися переважно у святкові та вихідні дні. Тематика їх була різноманітною. Поширеними були промови лекторів про проблеми сучасного становища України, про дії та нормативні акти, ухвалені державною владою. Популярними були лекції з історії українського народу й проблем сільського господарства. Члени сільських шкільно-бібліотечно-лекційних секцій також вели бесіди з населенням про "автономію і федерацію, про необхідність для України національно-територіальної автономії, про боротьбу України за свої автономні права в минулому і сучасному" [17, арк. 1].

Частково політичну освіту населення здобувало за рахунок проведення просвітянами зборів, маніфестацій і мітингів. Просвітяни вели агітаційно-політичну та пропагандистсько-політичну роботу. Часопис "Народня Воля" на своїх шпальтах повідомляв про діяльність "Просвіти" с. Овечачого Бердичівського повіту. Зокрема, ще за самодержавства у селі був заснований "Український гурток", який проводив агітаційну діяльність серед мешканців навколишніх сіл. 18 квітня 1917 р. місцеві просвітяни та робітники цукроварні організували маніфестацію, в якій взяли участь селяни чотирьох сіл, а також мітинг, під час якого вирішено направити одну телеграму Центральній Раді зі словами підтримки її у "національній праці", іншу – Тимчасовому Уряду, з протестом щодо його "ворожої політики до українських національних справ" [18, с. 4].

Яскравим прикладом залучення населення до активного політичного життя є збір коштів до Національного фонду. Він був організований через брак фінансових засобів у Центральній Раді і здійснювався на добровільній основі. Інформація про збір коштів швидко стала поширюватися регіонами. До цієї справи долучилися "Просвіти". За свідченням документів, на сільських зборах члени осередків ставили питання про фінансову підтримку Центральній Раді. Як правило, селяни ставилися до цього позитивно й ухвалювали рішення про те, що "сход наклав на себе "податок на рідну справу" [19, арк. 1].

Подібні заходи відбувалися і на Поділлі. У м. Оринін Кам'янець-Подільського повіту влітку 1917 р. з ініціатииви місцевих просвітян відбулася маніфестація. Присутніми були селяни і священники навколишніх сіл, делегати від губернської "Просвіти". До маніфестантів приєдналися й інші селяни. Загалом чисельність учасників зростає до 1 тис. осіб. Перед школою був організований мітинг, наслідком якого став збір коштів на Національний фонд. Після мітингу селяни отримали безкоштовно літературу і газети. Учасники маніфестації вирішили надіслати до Центральній Раді телеграму з привітаннями від "Просвіти" [20, с. 3]. Такі заходи мали систематичний характер.

Особливим напрямком роботи товариств була видавнича справа. "Просвіти" зайнялися виданням літератури через дефіцит друкованої продукції. Щоб забезпечити освітні потреби села, член київської "Просвіти" Л. Жебуньов розробив зразковий каталог селянських бібліотек. Досить популярними були книги на політичні теми, з історії українського народу тощо. На початку 1918 р. у Києві був заснований журнал "Просвітянин". На жаль, вийшов лише один його номер. Проте виняткове значення він мав для місцевих товариств, бо на його сторінках були надруковані настанови й практичні рекомендації щодо організації просвітництва, розповідь з історії просвітницького руху в Україні, зразковий статут "Просвіт" та інша важлива інформація [21]. У цілому, зусиллями київських просвітян протягом 1917 р. вийшло 5 книг, 1918 р. – дві книги і перший номер "Просвітянина".

На території Подільської губернії теж приділяли значну увагу виданню літератури. Окремі "Просвіти", а саме вінницька, подільська, проскурівська, у цій царині мали значні досягнення. Перша з них змогла розгорнути широку діяльність, маючи у своєму розпорядженні друкарню і видаючи газету "Шлях". Друга видавала щоденну газету "Життя Поділля" під редакцією приват-доцента Кам'янець-Подільського державного українського університету Л. Білецького. У журналі містилася рубрика "З життя "Просвіт" на Поділлі", де була висвітлена діяльність сільських товариств губернії. Статті містили інформацію про виникнення, діяльність товариств і проблеми, які виникали перед ними, а також найрізноманітніші матеріали політичного характеру. "Просвіта" Проскурова для поширення українських видань на Поділлі видала брошуру-порадник із закликом до громадян засновувати читальні у селах: "відкривати читальні, де будуть збиратись люди у вільну годину, де хтось з членів "Просвіти" буде читати газети чи книжки... а люди послухають прочитане та поміркують про всякі свої власні, сільські і політичні справи" [22, с. 67]. Для усіх просвітницьких видань характерними були простота оформлення, невеликий обсяг, неякісний папір. Найбільш активно видавничою роботою подільські "Просвіти" займалися у 1917-1918 рр. Так, у 1917 р. ними було опубліковано 18 видань, у 1918 р. – 9 [23, с. 147].

На Волині голова ради губернської "Просвіти" С. Підгірський теж запропонував видавати щомісячний часопис "для ідейного керування просвітами і просвітньою справою на Волині" [24, арк. 12]. Проте, на

відміну від Київщини та Поділля, тут не було засновано відповідного просвітницького часопису, оскільки виникли проблеми організаційного характеру: відсутність коштів, не вистачало освічених просвітян. У цілому ж, задовольнити у повному обсязі читальні потреби населення було проблематично через те, що потреби у друкованій продукції випереджали можливості українських видавництв.

Питання про політичну діяльність просвітницьких товариств стало предметом гострої дискусії під час I Всеукраїнського з'їзду "Просвіт", який відбувся у Києві з 20 по 23 вересня 1917 р. Делегат Покровський вказував на те, що аполітичність "Просвіт" відокремлює їх від робітників і селян. Його підтримали й інші делегати. Просвітянин Чайківський вказав на вплив роботи просвітницьких осередків на політичну ситуацію. Звертаючи увагу присутніх на те, що в селах діяли селянські спілки та різноманітні політичні організації, з'їзд ухвалив рішення "скупчити політичну роботу селянства поза "Просвітою" в "Селянських Спілках" і партійних організаціях..., де ще нема політичної організації, там політичну роботу може брати на себе "Просвіта" не проводячи певної політичної програми" [25, арк. 29; арк.7; с. 43].

Падіння самодержавства викликало появу на теренах України багатьох політичних партій. Цілком зрозуміло, що під час Української революції (1917-1921 рр.) вони намагалися впливати на думку населення. Значну увагу приділяли сільському населенню, яке переважало міське. Розуміючи значення "Просвіт" на місцях, політичні партії розпочали боротьбу за вплив саме на ці народні осередки, більше того, окремі політичні організації створювали "Просвіти". Наприклад, С. Єфремов – секретар Ради Товариства Українських поступовців – на з'їзді партії, який відбувся у Києві 7-8 квітня 1917 р., заявив, що саме їхнє товариство "дало почин багатьом організаціям, що виявили себе на ниві української роботи (більшість "Просвіт"...)" [26, с. 2].

19-20 серпня 1917 р. відбувся Український національний з'їзд Київської губернії. Із його постанов видно, що просвітницькі товариства просто зобов'язані були займатися політичною діяльністю: об'єднуватися під час виборів до Народних рад (земств), складати списки найкращих селян, обраних на сільських та волосних зборах і повітових передвиборчих з'їздах, намагатися керувати виборчим процесом. Із цією метою представники товариств входили до комітетів, із підготовки населення до виборів [27, с. 3]. Так, просвітяни с. Казенна Мотовилівка, що на Київщині, активно агітували мешканців навколишніх сіл, готуючи людей до виборів до Народної Ради. "Просвіта" подала навіть список своїх кандидатів [28, с. 3]. Це дало можливість включити у політичний процес багатьох представників сільського населення, у тому числі, просвітян.

Підтвердив велику роль "Просвіт" у політичному житті і автор статті "Про культурно-просвітню роботу на селі" П. Костенко, вміщену у часописі "Народна воля". Автор відзначав, що "Просвіти" будуть корисними у політичній роботі, особливо восени і взимку, коли під відкритим небом неможливо буде проводити заходи, товариства стануть місцем для різних політичних зборів, проведення агітації тощо. Крім цього, П. Костенко вважав, що політичні агітатори через товариства зможуть звертатися до селянства [29, с. 1].

Політичну активність товариства проявляли під час проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів у 1917 р. Наприклад, у Велико-Мечетнянській волості Балтського повіту, що на Поділлі, місцеві просвітяни агітували за Українську партію соціалістів-революціонерів, Українську соціал-демократичну робітничу партію та Українську селянську спілку. Як наслідок, вони набрали найбільше голосів виборців [30, с. 2].

Згадана Українська партія соціалістів-революціонерів виражала інтереси переважно сільського населення. У своїх рішеннях, зокрема в постановах четвертого Всеукраїнського з'їзду УПСР, який відбувся у квітні 1918 р., делегати затвердили головні завдання майбутньої діяльності партії у культурно-освітній сфері: зосередити увагу всіх партійних організацій на культурному будівництві у сільській місцевості, відкрити у селах "Просвіти", школи, курси з ліквідації неписьменності, хати-читальні, сільські будинки культури; постачати у села періодичні видання та літературу; проводити агітаційну роботу серед дорослого населення, залучаючи його до активної культурно-масової роботи. Члени УПСР протягом 1917-першої половини 1918 р. провели серйозну культурно-освітню роботу у багатьох губерніях України, у тому числі, Київській та Подільській, наслідком якої стало утворення багатьох "Просвіт". Подібну культурну роботу серед населення, як зазначав український історик Д.Ф. Розовик, проводила Українська демократично-хліборобська партія, партія самостійників-соціалістів та інші українські політичні партії та об'єднання [31, с. 231].

У роботі багатьох товариств важливу роль відігравав інформативно-політичний аспект діяльності. "Просвіти" ознайомлювали населення з постановами Українського національного конгресу, універсалами Центральної Ради, повідомляли про перебіг Першої світової війни, про революційні події, які відбувалися в Україні тощо. Все частіше осередки об'єднували людей, які прагнули до відродження української державності, не задовольняючись лише культурно-освітньою діяльністю. Показовою у цьому відношенні є діяльність "Просвіти" с. Могильної Гайсинського повіту Подільської губернії. Значне місце серед різноманітних форм роботи просвітян займали заходи, спрямовані на виховання у місцевого населення почуття національної гідності, патріотизму тощо. На початку своєї діяльності товариство влаштовувало читання з історії України, творів українських класиків та ін. Особливо взимку просвітяни щовечора проводили бесіди на соціально-політичні проблеми: "Хто такі більшовики і до чого вони ведуть", "Чому нам потрібна самостійна Україна" та ін. Бібліотечний фонд осередку поступово збільшувався, так, у жовтні 1918 р. він становив 789 книжок – всі україномовні. Серед них на соціально-політичну тематику – 127. Товариство і його голова І.Х. Мальований – місцевий кооператор – завдяки просвіті населення сприяли збереженню громадського спокою у селі, багато зусиль докладали для поширення серед мешканців національної свідомості, української національної ідеї. На виконання цих завдань були спрямовані, організовані і проведені національні свята, маніфестації, дні Національного фонду тощо [32, арк. 46].

Навесні 1918 р. в Україні відбувалися складні політичні події. 29 квітня відбувся державний переворот. До влади прийшов гетьман П. Скоропадський. Цю подію населення зустріло неоднозначно. Представники заможних верств привітно сприйняли перші заходи гетьмана: поновлення приватної власності на землю, розроблення проекту нової аграрної реформи, скасування універсалів Центральної Ради, залежність гетьманату від німецько-австрійських військ, прихильність до росіян, насадження на місцях антиукраїнського дореволюційного чиновництва тощо. З іншого боку, українські патріоти встановлення нової влади зустріли негативно. Соціалісти-самостійники, трудовики, Українська соціалістична партія, частково хлібороби-демократи, Український національний союз прагнули скинути гетьмана П. Скоропадського.

Становище більшості "Просвіт" у регіоні погіршилося. Місцева влада з недовірою ставилася до них. Вона обмежувала і забороняла проводити культурно-освітні заходи, збори, конфісковувала українськомовну літературу, особливо з історії України, "Кобзарі", відбирала приміщення, вчиняла фізичну розправу над членами "Просвіт" тощо. Крім того, керівників товариств, активних просвітян переслідували й ув'язнювали, а до деяких із них застосовували навіть тортури. Такі випадки трапилися, наприклад, у таких селах Літинського повіту Подільської губернії, як Северинівці, Чернятині, Літинцях [33, арк. 137-138зв.]. У цих "заходах" відзначалося місцеве чиновництво й певною мірою окупаційна влада. Крім того, діяльність товариств за гетьманату строго регламентувалася. У кожному окремому випадку необхідно було подавати прохання на дозвіл провести той чи інший захід. Таким чином, утиски просвітян були постійними. Частково така реакція гетьманської влади була викликана тим, що окремі товариства виходили за межі статутів, а також проводили політичну агітацію проти існуючого режиму.

Намагаючись послабити репресії проти просвітницьких осередків і певним чином захистити їх, зважаючи на систематичні утиски у роботі "Просвіт", міністр народної освіти і мистецтва М. Василенко 10 серпня 1918 р. звернувся з листом до міністра внутрішніх справ І. Кістяківського (наводимо із деякими скороченнями): "до мене часто звертається департамент позашкільної освіти в тій справі, що в дуже багатьох місцях України владою на місцях робляться перешкоди в діяльності "Просвіт" (закриваються народні бібліотеки, реквізуються помешкання, забороняються зібрання членів), що в кожному окремому разі треба подавати прохання на дозвіл зібрання, а се прохання завше буває – або безкористним, або дозвіл приходить після строку. З огляду на те: а) що товариства "Просвіта" є лише культурно-просвітніми інституціями, не маючи нічого спільного з політикою...; в) що завдання товариства "Просвіта" дуже високе і вдячне – відродити національну культуру України, знищити серед народу темряву... я звертаюся з ласкавим проханням до вас видати наказ до підлеглої Вам влади на місцях, аби вона не вимагала окремих прохань на дозвіл збиратись членам "Просвіти" для провадження своєї діяльності в межах зареєстрованого статуту і не перешкоджати корисній праці товариства "Просвіта" [34, с. 2].

На місцях просвітяни підтримали позицію міністра. З меморандуму київської "Просвіти" надісланого гетьману П. Скоропадському простежується аполітична спрямованість товариства: "Просвіта" єсть організація виключно культурна і в політику ніколи не втручається" [35, арк. 7; 25, с. 3]. Аналогічну позицію було висловлено деякими сільськими осередками регіону, зокрема, жванецьким товариством Подільської губернії, коли воно звернулося до ректора Кам'янецького українського університету І. Огієнка з проханням бути почесним і довічним членом осередку. Просвітяни наголошували на тому, що їхня "Просвіта" є організацією неполітичною, яка працює на "...полі підняття культурного рівня нашого малокультурного в масах народу..." [36, с. 2].

В умовах нестабільності за гетьманату політичні діячі намагалися привернути на свою платформу "Просвіти", пропагуючи свої ідеї та надаючи відповідну літературу. Інколи для проведення своїх зібрань представники політичних партій використовували просвітницькі приміщення, як наприклад, партія соціалістів-федералістів, яка запрошувала людей на збори у приміщення подільської "Просвіти" [37, с. 2]. У приміщенні вінницької "Просвіти", відзначає український історик О.В. Малюта, відбувалися збори представників різноманітних організацій, у тому числі, союзу українок, спілки вчителів, низки політичних партій [38, с. 168]. Водночас окремі товариства намагалися об'єднати людей із певними політичними уподобаннями, забували про своє головне покликання – просвіщати народ. Таку діяльність навряд чи можна назвати корисною для населення України.

Доволі тісно "Просвіти" Правобережної України взаємодіяли з утвореним влітку 1918 р. Українським Національним Союзом (УНС). На етапі становлення організації відбувалися збори партійних осередків, дискутувалося питання про програму союзу, еволюцію українського руху взагалі. Одним із важливих напрямів діяльності об'єднання була підтримка "Просвіт". У Житомирському обласному державному архіві зберігається звернення УНС до волинської "Просвіти". У ньому висловлено прохання терміново скликати загальні збори товариства; приєднати волинську "Просвіту" до УНС; встановити членські внески до УНС на свій розсуд; з-поміж тих просвітян, які погодяться платити ці внески, обрати до ради УНС трьох представників волинської "Просвіти"; видати їм рекомендаційні листи [39, арк. 49]. Врешті-решт порівняно активна політична діяльність волинської "Просвіти" призвела до того, що до її складу ввійшли представники різних політичних орієнтацій.

Окремі політичні партії не лише намагалися поширити свій вплив на товариства, але й сприяли їм у роботі. Так, УНС Уманщини звернувся до Департаменту позашкільної освіти з проханням виділити грошову допомогу повітовій "Просвіті" [40, арк. 117].

З листа голови ради подільської "Просвіти" Є. Шманкевича, надісланого до редакції часопису "Відродження", можна побачити, що на Поділлі всі українські організації, у тому числі й партійні, допомагали просвітницьким осередкам. При цьому члени партій входили до складу "Просвіт", щоб вести культурно-освітню роботу серед населення, а не політичну агітацію [31, с. 4].

Питання ставлення "Просвіт" до політичних партій стало предметом розгляду на II Всеукраїнському з'їзді "Просвіт", який відбувся 3-5 листопада 1918 р. у Києві. Зокрема, з огляду на утворення УНС і його активну роботу серед мас, делегати ухвалили постанову: привітати УНС і доручити Центральному Бюро "Просвіт" вибрати представників до Союзу "для підтримки його в боротьбі за національну культуру" [42, арк. 2а]. Разом із тим, на форумі з'ясувалося, що гетьманська влада на місцях часто втручалася у справи товариств. Однією з причин цього, на думку делегатів, вважалася політична діяльність деяких товариств. Тому пропонувалося дати вказівки "Просвітам", щоб у майбутньому таких фактів не відбувалося [43, арк. 3].

Вважаючи "Просвіти" національними демократичними інститутами, закладами впровадження знань, Центральне бюро виступило проти їх переорієнтації на політичну діяльність. Наголошувалося саме на завданні максимального поширення знань. Щоправда, ці рекомендації не були належно оцінені й враховані. Зокрема, у державному архіві Хмельницької області можна знайти звернення бершадської "Просвіти" до УНС із проханням бути його філією [44, арк. 4].

Таким чином, в умовах Української революції "Просвітам" не вдалося зберегти свою аполітичність та позапартійність. Просвітницький рух опинився у полі зору багатьох політичних партій. Уряди Української Народної Республіки спрямовували товариства у русло визвольних змагань та культурно-освітнього розвитку населення, інші учасники революційних подій ставилися до них вороже. Загалом можна виділити два напрямки роботи товариств: з одного боку, під впливом революційних подій, політичних партій діяльність "Просвіт" стала набувати більш виразного політичного характеру. Вони дедалі частіше об'єднували людей навколо розбудови самостійної української державності, не задовольняючись лише культурно-освітньою роботою. "Просвіти" залучали до визвольних змагань багатьох раніше байдужих до національної справи українців. З іншого боку, частина товариств займалася винятково просвітницькою роботою, влаштовуючи загальноосвітні лекції, ставлячи вистави, організовуючи концерти тощо. До честі просвітницького руху належить те, що, незважаючи на розбіжні політичні підходи до його розвитку, він спромігся у 1917-1918 рр. зберегти своє обличчя, призначення, лишитися відданим засадам національно-культурного відродження.

Разом із тим, перспективним напрямком дослідження теми є з'ясування безпосередньої участі населення регіону, і особливо селян, у політичних прагненнях "Просвіт", їх вплив на трансформацію національної свідомості окремих верств українського суспільства.

Джерела та література

1. Середяк А. Товариство "Просвіта" в період першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки (1914-1928) / А. Середяк // Нарис історії "Просвіти". – Львів. – Краків. – Париж: Просвіта, 1993. – С.42-52; Середяк, А. Товариство "Просвіта" за межами Галичини / А. Середяк // Нарис історії "Просвіти". – Львів – Краків – Париж: Просвіта, 1993. – С.64-74.
2. Лисенко О.В. "Просвіти" у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905-1916 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Лисенко Олександр Васильович. – К., 1998. – 169 с.
3. Євселевський Л.І. "Просвіта" в Наддніпрянській Україні: історичний нарис / Л.І. Євселевський, С.Я. Фарина. – К.: Всеукраїнське товариство "Просвіта" ім. Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.
4. Герман О.М. Діяльність товариства "Просвіта" на Поділлі наприкінці XIX і в першій половині XX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Герман Олег Михайлович. – Чернівці, 1995. – 228 с.
5. Кучеров Г.Г. Становлення і діяльність сільських товариств "Просвіта" Правобережної України (1905-1923 рр.) [Текст]: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Кучеров Геннадій Геннадійович. – Кам'янець-Подільський, 2007. – 262 с.
6. Осташко Т. Товариство "Просвіта" – осередки українського національно-освітнього руху за доби Центральної Ради / Т. Осташко // Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради): Матеріали наук. конф., 20 березня 1997 р. / В.А. Смолій (ред.), НАН України, Ін-т історії України. – К., 1997. – Ч.2. – С.272-280.
7. Малюта О.В. Шляхи, політи кров'ю. Про діяльність осередків подільського товариства "Просвіта" в першій половині XX століття / О.В. Малюта // "Просвіта": історія та сучасність (1868-1998): зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ "Просвіта" ім. Тараса Шевченка / упоряд. ред. В. Герман. – К.: "Просвіта"; "Веселка", 1998. – С.329-332.; Малюта О.В. "Просвіта" у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук / О.В. Малюта. – К., 2005. – 20 с.
8. Лозовий В. "Просвіта" на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917-1920 рр.) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.). До 90-річчя Подільської "Просвіти". – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільське міське тов-во "Просвіта"; Історико-культурологічне Подільське брат-во, 1996. – С.28-40.
9. Нестеренко В.А. Діяльність товариства "Просвіта" на початку 20-х років на Поділлі / В.А. Нестеренко // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: Науковий збірник, присвячений 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького (ред. кол.: Баженов Л.В. (відп. ред.), Баженов С.Е., Винокур І.С., Костриця М.Ю. та ін.). – Кам'янець-Подільський: Доля, 1995. – С.158-160.
10. Машталір А.І. Шевченківська тема у діяльності Подільської та Волинської "Просвіт" (1917-1920 рр.) / А.І. Машталір // Подільська "Просвіта": історія і сьогодення: збірник наукових праць за підсумками регіональної науково-краєзнавчої конференції, м. – Кам'янець-Подільський, 2-3 червня 2011 року / [редкол.: О.М. Завальнюк (гол.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – С.96-100.
11. Кришук Б.С. Педагогічна та культурно-просвітницька діяльність товариства "Просвіта" на Поділлі (1906-1923 рр.): дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кришук Богдан Степанович. – Хмельницький, 2012. – 296 с.
12. Фарина С.Я. Роль "Просвіт" в українському національно-культурному русі на початку XX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Фарина Сергій Якович. – Кременчук, 1993. – 233 с.
13. Масюк С.О. Діяльність товариств "Просвіта" в Україні (березень 1917-1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Масюк Світлана Олександрівна. – К., 1997. – 143 с.
14. Цапко О. Політична спрямованість діяльності "Просвіт" наприкінці XIX - на початку XX століть / О. Цапко // Нова політика. – 1998. – № 5. – С.9-12.

15. Бадєєва Л. І. Політична спрямованість діяльності товариств “Просвіта” на Лівобережній Україні / Л.І. Бадєєва // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Історія України. – № 556. – Вип. 5. – Х., 2002. – С.60-66.
16. Вісти з краю // Нова Рада (м. Київ). – 1917. – №18. – 20 квітня. – С.3.
17. Державний архів Київської області (далі – ДАКО), ф.1447, оп.1, спр.4, 23 арк.
18. Дописи // Народня Воля (м. Київ). – 1917. – №82. – 7 липня. – С.4.
19. ДАКО, ф.1447, оп.1, спр.10, 17 арк.
20. Вісти з краю // Нова Рада (м. Київ). – 1917. – № 58. – 6 червня. – С.3.
21. Просвітянин (м. Київ). – 1918. – №1. – 63 с.
22. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923 рр.) / Т. Ківшар. К.: Логос, 1996. – 344 с.
23. Соломонова Т.Р. Книговидавнича діяльність подільських “Просвіт” на початку ХХ ст. / Т.Р. Соломонова // Поділля у контексті української історії / Ред. кол.: Лойко О.Г. (відповід. редактор), Григорчук П.С., Давидюк А.Т. та ін. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет, 2001. – С.144-148.
24. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф.560, оп.2, спр.2, 13 арк.
25. ДАКО, ф.1447, оп.1, спр.8, 61 арк.; Інститут рукописів, ф.І, спр.11025, 44 арк.; Постанови І-го Всеукраїнського З’їзду “Просвіт” 20-23 вересня 1917 р у Києві // Просвітянин (м. Київ). – 1918. – №1. – С.40-44.
26. Вісти з краю // Нова Рада (м. Київ). – 1917. – №2. – 28 березня. – С.2.
27. З українського життя // Вільна Україна (м. Умань). – 1917. – №17. – 31 серпня. – С.3.
28. Вісти з краю // Нова Рада (м. Київ). – 1917. – №135. – 12 вересня. – С.3.
29. Костенко П. Про культурно-просвітню роботу на селі / П. Костенко // Народна воля (м. Київ). – 1917. – №94. – 8 вересня / 26 серпня. – С.1.
30. Вісти з краю // Нова Рада (м. Київ). – 1917. – №217. – 24 грудня. – С.2.
31. Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917-1920): Монографія / Д.Ф. Розовик. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – 311 с.
32. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.2201, оп.2, спр.375, 70 арк.
33. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф.р.-1543, оп.1, спр.4, 148 арк.
34. В оборону “Просвіт” // Волинська газета (м. Житомир). – 1918. – №10. – С.2.
35. ДАКО, ф.1447, оп.1, спр.30, 9 арк.; Меморандум Т-ва “Просвіта” ім. Т.Г.Шевченка у Києві до п. гетьмана всієї України // Відродження (м. Київ). – 1918. – №150. – 3 жовтня (20 вересня). – С.3.
36. Університетська хроніка // Подольская мысль (м. Кам’янець-Подільський). – №73. – 2 ноября (20 октября). – С.2.
37. Местная хроника // Подольская мысль (м. Кам’янець-Подільський). – 1918. – №74. – 3 ноября (21 октября). – С.2.
38. Малюта О.В. Вінницька “Просвіта” та її діячі в українському національному державотворенні 1917-1920 рр. / О.В. Малюта // Наукові праці. Історія, техніка, екологія, філологія, економіка, педагогіка, політичні науки, техногенна безпека, комп’ютерні технології: науково-методичний журнал. Т. 74. Вип. 61 / ред. Л. П. Клименко [та ін.]. – Миколаїв: МДГУ ім. П. Могилы, 2007. – С.164-169. (Історичні науки).
39. ДАЖО, ф.560, оп.2, спр.12, 62 арк.
40. ЦДАВО України, ф.2201, оп.2, спр.391, 117 арк.
41. Лист до редакції // Відродження (м. Київ). – 1918. – №179. – 7 листопада (25 жовтня). – С.4.
42. ДАКО, ф.1447, оп.1, спр.28, 19 арк.
43. ЦДАВО України, ф.2201, оп.2, спр.367, 185 арк.
44. Державний архів Хмельницької області, ф.р.-1158, оп.1, спр.8, 10 арк.

Kotsiuk V. Political activity “Prosvitas” of the Right-Bank Ukraine in 1917-1918.

The article researched the question of political activity of “Prosvitas” of the Right-Bank Ukraine in 1917-1918., it defined the relevance and historiography of the theme, it outlined the aim – on the basis of a comprehensive and objective analysis of the various sources to find out the political preferences of the educational organizations. The influence of the February bourgeois-democratic revolution on the events in Ukraine is marked. The rise of the Ukrainian movement, anti-Ukrainian policy of the Provisional Government and other factors caused the interest of the region residents to political issues. It is stated that at this time the population got the political education due to the holding of meetings, demonstrations and rallies by prosvityany. The great part of the publication’s material is dedicated to the publishing of the region’s “Prosvitas”. In their issues the societies in addition to cultural and educational aspects, covered political questions. The particular attention is paid to public participation in the elections. From the contents of the article it becomes clear that the fall of autocracy led to the emergence in Ukraine of many political parties that launched the struggle for the influence exactly on educational organizations as local national cells. The article researched the character of interaction of “Prosvitas” in the Right-Bank Ukraine with Ukrainian National Union and other political parties in the conditions of P.Skoropadsky Hetmanat.

Key words: “Prosvita”, the Right-Bank Ukraine, political activity, political party, society, prosvityany.